

Рівненський державний
гуманітарний університет

Студентський дайджест

Збірник наукових матеріалів
здобувачів вищої освіти

№ 7
2023

**Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет**

Студентський дайджест

збірник наукових матеріалів здобувачів вищої освіти

Випуск 7

Рівне, 2023

Список використаних джерел

1. Абракітов В. Е. Безпека життєдіяльності, екологія та охорона праці: енцикл. слов. Х.: ХНАМГ, 2012. 396 с.
2. Березуцький В.В. Безпека людини. Безпека життєдіяльності особистості – підґрунтя сталого розвитку суспільства: Тези доп. на Всеукр. наук.-метод. конф. з міжнар. участю. Миколаїв: НУК, 2009. С. 28–3.
3. Василенко В. А. Європейська освіта про здоровий спосіб життя. *Етапи великого шляху Відродження*. 2000. №3. С. 7 – 10.
4. Желібо Е.П., Заверуха Н.М., Зацарний В.В. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. / за ред. Є.П. Желібо. К.: Каравела, 2009. 344 с.
5. Заплатинський В.М. Обґрунтування загального поняття «небезпека». *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький університет імені Григорія Сковороди»*: зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 27. С. 99–106.
6. Іллюк О.О. Людський фактор військових формувань: зміст оцінювання та прогнозування : монографія. Х. : Акад. ВВ МВС України, 2012. 252 с.
7. Ковжого С. О., Малько О. Д., Полежаєв А. М. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. Х.: Право, 2012. 220 с.
8. Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини» / Кузнецов В.О., Мухін В.В., Буров О.Ю., Сидорчук Л.А., Заплатинський В.М., Шкребець С.А. *Інформаційний вісник Вища освіта*. 2001, № 6. С. 6–18.
9. Михайлюк В.О. Ідентифікація поняття «культура безпеки життєдіяльності». Безпека життєдіяльності особистості – підґрунтя сталого розвитку суспільства: Тези доп. на Всеукр. наук.-метод. конф. з міжнар. участю. Миколаїв: НУК, 2009. С. 89–91.

УДК 159.922.7:159.942 - 053.5

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ЕМПАТІЇ В КОНТЕКСТІ МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Дем'янюк Вікторія, здобувачка ОС «магістр»
спеціальності 053 «Психологія», 1 курс, РДГУ

Науковий керівник: Кулакова Л. М., кандидат психол. наук, доцент

Постановка проблеми. У сучасній психології та педагогіці проблема емоційного розвитку дітей визнана однією із пріоритетних. Насамперед це пов'язано з багатозначністю терміну «емоційний розвиток» у різних науково-теоретичних підходах і окремих концепціях. Інтегруючи положення досліджень емоційної сфери дитини, слід розуміти емоційний розвиток як комплексний закономірний процес ускладнення та збагачення емоційної сфери в контексті загальної соціалізації дитини.

Наше суспільство відчуває гостру потребу в людях, здатних поділитися з оточуючими своїм духовним багатством не на словах, а у вчинках проявити свою душевну щедрість. Окрім того, в сучасних умовах державотворення складність соціально-економічної ситуації впливає на становлення особистості людини, викликає великі зміни в потребах та мотивах поведінки, моральній сфері в цілому. Тому психологічне вивчення моральних якостей та рівня емпатійності учнів як передумови підвищення ефективності виховної роботи в цьому напрямку є актуальним та необхідним.

Мета статті - вивчення психологічних особливостей формування емпатії у дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Без відносно чіткої теорії емпатії складно розвивати теорії особистості, міжособистісних стосунків, зрозуміти сутність людини як суспільної істоти, суб'єкта, який самодетермінується, та трансцендентальної індивідуальності. Концептуалізація емпатії допоможе у вирішенні основного завдання психології, яке полягає, на думку сучасних психологів, не стільки в описі суб'єктивної реальності внутрішнього світу людини, скільки в дослідженні і розумінні зв'язків між цим її світом та зовнішнім світом існування особистості, що утворюють у сукупності її цілісний життєвий світ. Розгляд емпатії

як специфічної форми відображення об'єктивної реальності, однією з форм якої є внутрішній світ іншої людини, та системне її вивчення на основі комплексного поєднання принципів пояснювальної (природничої) та описової (гуманітарної) психології дасть можливість визначити природу, генезис емпатії, її роль в осягненні людиною своєї родової сутності та допоможе створити цілісну завершену концепцію емпатії [3].

Термін «емпатія» має грецьке походження і означає «em» – спрямований в середину та «pathos» – глибоке, сильне почуття, близьке до страждання. Наукове поняття «емпатія» увійшло в психологію на початку нашого століття, однак історія вивчення цього питання розпочалася набагато раніше. Термін «емпатія» був введений психологом Тітченером для позначення внутрішньої активності, результатом якої є інтуїтивне розуміння ситуації іншої людини. Науковець інтегрував філософські ідеї про симпатію та теорію вчування Кліффорда і Ліпса. У сучасній психології це поняття інтерпретується як «здатність індивіда емоційно реагувати на переживання інших людей, розуміти їх стан, відчуття і думки» [7].

Моральна поведінка дошкільників, як правило, ситуативна, є результатом наслідування дорослих, виконання їхніх вимог, засобом соціальної адаптації в грі. Повною мірою вона не усвідомлюється і не осмислюється дітьми у зв'язку з нерозвиненістю їх пізнавальної сфери (заглибленість сприймання в ситуацію, відсутність понятійного мислення його егоцентричність тощо) та недосконалістю їхнього соціального досвіду. У молодшому шкільному віці кардинально змінюється соціальна ситуація розвитку, яка визначається навчанням у школі. Оскільки навчальна діяльність є провідною у цьому віці традиційно вважається, що вона «... з першим кроком до школи опосередковує систему його (молодшого школяра) стосунків з навколишнім світом» [6, с. 169]. Основним фактором розвитку особистості школяра у цьому віці є ставлення дорослих до його успішності, дисциплінованості, старанності [6].

Нехтування розвитком моральної свідомості у молодшому шкільному віці призводить до того, що при переході до підліткового періоду, який вважається найважливішим для розвитку самосвідомості, моральних переконань, надбання соціального досвіду в спілкуванні з однолітками, ми спостерігаємо переважаючі егоцентричні тенденції у спілкуванні, поширеність девіантної і делінквентної поведінки, аномалій особистості [4]. З метою профілактики прагматичного, егоїстичного, агресивного ставлення підростаючого покоління до однолітків і дорослих, необхідно на кожному етапі онтогенезу і, зокрема, в молодшому шкільному віці звертати увагу не лише на формування когнітивної сфери дітей, а систематично займатися розвитком їх емоційної сфери, емпатійних установок, моральної свідомості.

Проаналізуємо психічні та особистісні новоутворення цього вікового періоду в аспекті їх сприяння розвитку механізмів емпатії, які зумовлюють її вищі форми. На початку молодшого шкільного віку внаслідок розвитку інтелектуальної сфери дитина навчається диференціювати уявний, фантастичний і реальний світи. У 7-8 років майже зникає егоцентризм дитячої психіки. Спрямованість молодшого школяра на навколишній світ сприяє розвитку в нього децентраційних процесів – вміння враховувати погляди інших людей, а також соціальної рефлексії – дивитися на себе збоку. У молодшого школяра розвивається й особистісна рефлексія. Він здатен осмислювати свої вчинки, співвідносити свою поведінку з її наслідками для інших [6].

Зі вступом дитини до школи певного рівня розвитку набуває її самосвідомість. Учень починає визначатися як суб'єкт навчальної діяльності, у нього формується «Я-образ» – результат усвідомлення внутрішньої суті людини, що дає змогу відрізнити себе від інших людей не лише за зовнішніми ознаками (поведінкою) як у дошкільному віці, а і за внутрішніми (мотивами поведінки, рисами характеру). Молодший школяр оволодіває навичками орієнтації в своєму внутрішньому світі. У нього на основі оцінок і характеристик дорослих, перш за все, формується образ «Я-учень» – дисциплінований, успішний, старанний, чи не зовсім такий. Розвиток довільності психічних процесів, зокрема рефлексивних і децентраційних у молодших школярів на фоні їх високої емоційності дозволяють вважати цей віковий період сензитивним для розвитку емпатії і, перш за все,

усвідомленої дієвої емпатії. Підтвердимо наше припущення більш глибоким аналізом особливостей психічного та особистісного розвитку в молодшому шкільному віці.

Протягом молодшого шкільного віку розвиваються не лише психологічні новоутворення, які безпосередньо пов'язані з навчальною діяльністю (довільність психічних процесів, внутрішній план дій, уміння організувати навчальну діяльність) [6], а й такі, що зумовлені соціальною взаємодією – рефлексивні процеси, внутрішня позиція [5; 6], в яких відображається новий рівень самосвідомості дітей. Здатність будувати власну поведінку відповідно до зразків, а також формування власних очікувань щодо поведінки інших людей зумовлюють сензитивність дітей цього віку до виховання у них емпатійних здатностей. Цьому сприяє низка змін у психічному й особистісному розвитку школяра, вікові новоутворення, що з'явилися у нього. Таких новоутворень декілька, і всі вони обумовлені якісною своєрідністю соціальної позиції молодшого школяра як учня, провідною діяльністю якого є цілеспрямована і колективно організована (у групі дітей) діяльність з навчання. Унаслідок цього, по-перше, у дитини розвивається нове пізнавальне ставлення до дійсності, що готує перехід у подальшому до більш складних «теоретичних» форм мислення. Внутрішня активність починає диференціюватися на спеціалізовані підпроцеси, такі, зокрема, як цілепокладання, планування, прогнозування. З'являється антиципація не лише як внутрішня діяльність, що регулює зовнішню, а й антиципація, яка регулює внутрішню, мислительну діяльність [1].

По-друге, у дітей формується новий рівень афективнопотребової сфери, завдяки чому вони вже діють не безпосередньо, а довільно, керуючись при цьому свідомо поставленими цілями і моральними почуттями, соціальними схемами дій [2]. На початкових етапах становлення внутрішнього життя у дитини розвивається здатність до самостійного планування майбутніх дій, згодом – самоаналіз і оцінка власної поведінки і на завершення – елементи особистісної та моральної рефлексії [2; 5].

По-третє, в молодшому шкільному віці (особливо в 9-10 років) інтенсивно йде процес розвитку суспільної спрямованості учнів, що істотно розширює соціальні контури усвідомлюваної ними життєвої реальності і також готує значущі зміни в їхній самосвідомості. Упродовж третього-четвертого класів починає різко зростати потреба у визнанні і схваленні з боку однолітків. Залежність від ставлення, оцінки дорослих замінюється залежністю від думки однолітків [6]. В учнів молодшого шкільного віку значно розширюється сфера соціальних контактів, що неминуче впливає на їх первинну «Я-концепцію» [6].

По-четверте, дослідження розвитку моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці, яке провів український психолог Р. В. Павелків, виявило, що вони починають функціонувати як цілісний конструкт, у якому когнітивно-ціннісні структури доповнюються емоційними елементами, що виявляється у здатності дітей проникати в емоційні стани учасників морального конфлікту, простежувати динаміку змін у настроях людей, прогнозувати її вплив на систему стосунків, включаючи чуттєві підстави в оцінку подій, позначати свої реальні чи можливі переживання [5, с. 31]. Автор вважає, що молодший шкільний вік є сензитивним періодом для розвитку моральних свідомості та самосвідомості.

По-п'яте у молодшому шкільному віці великий крок у своєму розвитку робить антиципування [1]. Таким чином, завдяки змінам в когнітивній сфері молодших школярів стають якісно вищими їх самосвідомість, соціальна компетентність, соціальне пізнання. Як було зазначено вище у них починають розвиватися особистісна й моральна рефлексія, децентраційні й антиципаційні процеси, які забезпечують розгортання вищих форм емпатії.

Розвитку саме гуманістично спрямованих форм емпатії в цьому віці сприяє і інтеграція первинних уявлень про екзистенційні категорії в моральній свідомості молодших школярів до усвідомлення людського життя як найвищої цінності [5].

Висновки. Отож, проблема особливостей формування емпатії у дітей молодшого шкільного віку є досить актуальною та недостатньо вивченою. Молодший шкільний вік є

найбільш сприятливим для розвитку вищих форм емпатії, що проявляються в усвідомлених дієвих емпатійних ставленнях.

За допомогою емпатії дитина долучається до світу переживань інших людей, у неї формується уявлення про цінність іншої людини, розвивається і закріплюється потреба в емоційному благополуччі інших людей. У міру психічного розвитку дитини і структурування її особистості емпатія стає джерелом сприятливого морального розвитку. Узагальнюючи результати наукових досліджень та власних емпіричних даних ми можемо стверджувати, що у молодшому шкільному віці розвиток емпатії пов'язаний з власним емоційним досвідом та зовнішнім контролем. В основі розуміння емоцій інших людей лежить рефлексія власних емоцій. Тому розвиток емпатії здійснюється через емоційне самоусвідомлення молодших школярів; молодший шкільний вік є сензитивним періодом для розвитку емоційного інтелекту; емпатія є основним психологічним механізмом розвитку міжособистісного емоційного інтелекту, який забезпечує успішність спілкування і соціальної взаємодії. Потребують подальшої розробки психолого-педагогічні технології розвитку емоційного інтелекту молодших школярів у процесі навчальної діяльності.

Список використаних джерел

1. Батраченко І. Г. Психологія розвитку антиципації людини. Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1996. 204 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. 278 с.
3. Журавльова Л. П. Психологія емпатії : монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 328 с.
4. Мізерна О. О. Подолання агресивних проявів підлітків як умова підвищення ефективності педагогічної взаємодії. *Наука і освіта*. 2008. № 3. С. 191-195.
5. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2005. 40 с.
6. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
7. Степанов О. М. Психологічна енциклопедія. Київ : Академвидав. 2006. 424 с.

УДК [159.9-051:373]:355.422

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПСИХОЛОГА У ШКОЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дивульська Катерина, здобувачка ОС «магістр»
спеціальності 053 «Психологія» (Практична психологія), 1 курс, РДГУ
Юрчук Олена, здобувачка ступеня PhD

Постановка проблеми. Війна стала величезною бідною українського народу, вимагаючи від людини стійкості, витривалості та компетентності, відповідальності, готовності до самостійного вирішення проблем, все це стає підґрунтям для безкінечного розвитку стресів, від яких особливо страждає молоде покоління українців.

Оновлений зміст освіти, базується на її гуманізації, через це роль шкільного психолога стала є невід'ємною її складовою. Тобто, результати дослідження розширюють наукові уявлення про становлення професійної компетентності практичних психологів у школі та готує їх до роботи в умовах воєнного стану.

Мета дослідження – полягає в теоретичному дослідженні особливостей роботи психолога у школі в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динамічні кардинальні зміни в системі освіти України, новий виток яких розпочався із-за війни, зумовлені утвердженням демократичних процесів, загальними реформами в суспільстві, а особливо в освітній сфері.

ЗМІСТ

Артемук О. Вплив стресу на самопочуття людини та її життєдіяльність	3
Баранович І. Вікові особливості прояву страхів у дітей молодшого шкільного віку...	5
Басалига Т. Посттравматичний стресовий розлад у учасників збройних конфліктів...	7
Болюх Н. Вплив емоцій на психічне здоров'я особистості.....	10
Боровець А. Проблема розвитку особистості в молодшому шкільному віці.....	13
Боса-Мірявець М. Психологічна готовність майбутніх педагогів до професійної діяльності.....	16
Босий-Мірявець В. Комунікативна культура педагога: психологічний вимір.....	20
Бугайчук І. Психокорекція нейрофізіологічних зв'язків у дітей з особливими освітніми потребами.....	23
Гавін Б. Особливості прояву психологічного стресу у людини.....	25
Гонтаренко В. Механізми психологічного захисту дітей.....	28
Гончарук А. Психологічні особливості спілкування у підлітковому віці.....	30
Горбатюк О. Методичні аспекти профілактики девіантної поведінки підлітків	33
Гудовсек С., Павелків Р. Сутність поняття «безпека життєдіяльності» з точки зору психологічної науки.....	34
Дем'янюк В. Психологічний зміст емпатії в контексті морального розвитку молодшого школяра.....	37
Дивульська К., Юрчук О. Особливості роботи психолога у школі в умовах воєнного стану.....	40
Єфімова М. Психологічні особливості дітей вимушених переселенців.....	42
Загородський Д. Психологічні чинники прояву любові у подружніх парах.....	44
Каверіна Б. Особливості конфліктної поведінки у підлітковому віці.....	47
Климчук І. Психологічні особливості емоційної стійкості студентів у період кризи...	52
Ковальчук О., Аладько Т., Ковальчук С. Соціально-психологічні причини поширення алкоголізму в середовищі підлітків.....	55
Ковальчук О., Назарець Л. Особливості дистанційного навчання в системі вищої освіти: недоліки та переваги.....	58
Коренко Д. Психологічні особливості поведінки обдарованих дітей.....	62
Корчака Ф., Корчакова Н. Вплив військової агресії на розвиток національної ідентичності української молоді	65
Котляр О. Психологічні особливості переживання самотності в юнацькому віці.....	66
Кривко М. Вплив сучасної іграшки на психічний розвиток дитини дошкільного віку.	68
Кулакова О. Використання інтерактивних платформ у навчанні іншомовної лексики	72
Курята Н. Вплив війни на життєстійкість українського студентства.....	75
Лаврук Л. Психологічні особливості міжкультурної адаптації переселенців у чужій країні.....	77
Мартюченко К. Креативність як фактор успішної самореалізації особистості.....	80
Мисько Є. Шкільна тривожність підлітків як соціально-психологічна проблема.....	83
Мотруніч І., Юрчук О. Використання інноваційних технологій у процесі фізичного виховання дошкільників.....	86
Нікішина Д. Рефлексія як фактор подолання фрустраційних ставнів у студентів.....	88
Оборська А. Дослідження впливу арт терапії у процесі психологічної корекції девіантної поведінки поранених військовослужбовців під час реабілітації.....	92

Павелків В. Сучасні реалії та їх вплив на розвиток агресивної та деструктивної поведінки молоді.....	93
Парчук Т. Психологічна готовність молоді до сімейного життя.....	96
Подлящук О. Психологічні особливості прояву емоційного вигорання у педагогів....	97
Приступлюк С. Психокорекція агресивної поведінки підлітків засобами арттерапії...	101
Пшенична Л. Феномен харизми та його вплив на міжособистісну взаємодію.....	103
Ряба Л. Фактори формування самооцінки в підлітковому віці.....	106
Сабат Є. Особливості феномена прокрастинації у студентському середовищі.....	108
Семенюк В. Психологічний супровід дітей раннього віку із загальною затримкою мовленнєвого розвитку.....	111
Сизов С. Теоретичний аналіз психологічної реабілітації осіб з алкогольною залежністю.....	112
Стащук А. Особливості використання арт терапії в роботі з молодшими школярами..	113
Тарасюк Л. Музика як чинник впливу на психічний стан особистості.....	116
Тимчак С. Інформаційна гігієна під час війни.....	118
Ткачук О. Соціально-психологічні аспекти сугестивності як фактору узалежнених форм поведінки в юнацькому віці.....	120
Українець В. Віра дітей у Збройні Сили України.....	123
Федорович Р., Опанасюк І. Методи арттерапії як засіб корекції сімейних відносин.....	125
Холод Ю. Формування національної гідності дітей дошкільного віку як проблема дошкільної освіти.....	127
Хома О. Soft skills як феномен професійної компетентності сучасного психолога.....	129
Чорноус Я. Психологічні особливості прояву ейджизму в студентській молоді: теоретичний аспект.....	131
Шевчук В. Соціально-психологічні аспекти дитячо-батьківських взаємин у сім'ях, що перебувають у складних життєвих обставинах.....	134
Шепель Т. Проблема емоційного вигорання лікарів.....	137
Шишка А., Юрчук О. Адаптивне фізичне виховання як засіб корекції психомоторних порушень у дошкільників із заїкуватістю.....	139
Яковець О. Особливості процесу соціальної адаптації дітей з аутизмом.....	142
Якубовська М. Психологічні особливості формування емоційної стійкості майбутніх психологів в стресогенних умовах.....	145
Яремчук Ю. Статистичні особливості виникнення захворюваності на ПТСР у військовослужбовців.....	149
Ярмошевич В. Експериментальне дослідження використання методу казкотерапії у роботі з дітьми в умовах війни.....	150